ՎԱԿԻԴԻ

ԱՍՈՐԻՔԻ ՆՎԱՃՈՒՄԸ (ՖՈՒՏՈՒՀ ԱԼ-ՇԱՄ)

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1 Կարդա լեռ – Կարդան արաբական ձևն է Կորդուք անվան: (Հ. Հյուբշման, «Հին Հայոց տեղւոյ անունները», էջ 203, Երեմյան, Աշխարհացույց, էջ 60 (Տե՛ս Իբն ալ-Ասիր, էջ 364))

2 Ռաջաբ ամիս – Մահմեդական օրացույցի 7-րդ ամիսը:

3 Արարադ (Ջուդի) լեռ – Ջուդի արաբական անունն է Կորճայք նահանգի Արարադ լեռան, որի վրա, ըստ Ղուրանի, կանգ առավ Նոյյան տապանը: (Տե՛ս Իբն ալ-Ասիր, էջ 364):

4 Ջազիրա – Ջազիրա, որը նշանակում է կղզի (այսինքն Միջագետք), ընդգրկում է Վերին Միջագետքը և արաբական խալիֆայության կարևոր նահանգներից էր: Ուներ ասորի, քուրդ, արաբ և մասամբ նաև հայ ազգաբնակչություն: Բաժանվում էր 3 մասի և կոչվում էր այնտեղ հաստատված արաբական ցեղերի անուններով: Այսպես Դիար Ռաբիա, այսինքն Մոսուլի շրջան, Դիար Բաքր Ամիդ կենտրոնով և Դիար Մուդար Եդեսիա (Ռուհա) կենտրոնով: Ջազիրայի կազմում էին Հին հայկական Աղձնիք և Կորճայք նահանգները: Ամբողջ նահանգի կենտրոնն էր Մոսուլը, սակայն միշտ չէ, որ Ջազիրան մեկ վարչական միավոր էր, այլ Ը դարում բաժանվեց երկու մասի Մոսուլ և Ջազիրա (Տե՛ս Իբն ալ-Ասիր, էջ 367):

5 Մուհառամ ամիս – Մահմեդական օրացույցի առաջին ամիսը:

6 Սամանին – կամ Թամանին հայկական Թման գյուղն է Արարադ լեռան մոտ: Արաբերեն սամանին նշանակում է ութսուն: (Տե՛ս Երեմյան, Աշխարհացույց, էջ 53, Իբն ալ-Ասիր, էջ 364):

7 Խորասան – Այսօր այսպես է կոչվում Իրանի հյուսիս-արևելյան նահանգը Մաշհադ վարչական կենտրոնով: Սակայն միջնադարում Խորասանը ավելի մեծ տարածք էր ընդգրկում իր մեջ ներառելով նաև այսօրվա Միջին Ասիայի և Աֆղանստանի մի մասը: Խորասանը միշտ հանդիսացել է Իրանի պատվարը հյուսիսից սպառնացող վտանգից. Հիմնականում թյուրքալեզու ցեղերի դեմ ու թեև տարբեր ազգեր ու ցեղեր ժամանակի ընթացքում հաստատվել են Խորասանում, այն պահպանել է իր պարսկական դիմագիծը: (Khurasan, C. E. Bosworth, EOI, CD-ROM, (V: 55b)):

8 Թաբարիստան – Նահանգ Հյուսիսային Իրանում Կասպից ծովի հարավային ափին, ընդգրկելով թե՛ ափամերձ նեղ շերտը և թե՛ Էլբուրսի լեռնաշղթայի շերտը: Այն միջնադարում սահմանափակվում էր արևմուտքում Գիլան և Դայլամ նահանգներով, իսկ արևելքում՝ Ջուրջան (Գուրգան): Հետագայում (մոնղոլական շրջանից հետո) օգտագործվել է Մազանդարան անվանումը: (Tabaristan, (Ed.), EOI, CD-ROM, (X: 18b)):

9 Ջուրջան – Պահլավերեն Վրկանա, արաբերեն Ջուրջան, անտիկ Հյուրկանիա: Նահանգ է Կասպից ծովի հարավ-արևելյան անկյունում: (Gurgan, R. Hartmann [J. A. Boyle], EOI, CD-ROM, (II: 1141a)):

10 Ռեյ – Հին դարերում կոչվում էր Ռագա և գտնվում էր Հին Մարաստանում: Արաբական շրջանում Ջիբալ նահանգում: Հարուն ալ-Ռաշիդ խալիֆան ծնվել է Ռեյում: Եղել է կարևոր առևտրական կենտրոն: (al-Rayy, V. Minorsky [C. E. Bosworth], EOI, CD-ROM, (VIII: 471a)):

11 Քիրման – Այսպես է կոչվում իրանական նահանգը և նրա մայրաքաղաքը: Անունը ծագում է Հին Կարմանիայից: Քիրման նահանգը գտնվում է Իրանի կենտրոնական մեծ անապատ Դաշտ-ի-Լութից դեպի հարավ-արևմուտք: Քիրմանից հյուսիս գտնվում է Յազդը և Խորասանը, իսկ արևելքում Սիստանն ու Մակրանը (Բալուջիստանը): (Kirman, A. K. S. Lambton, EOI, CD-ROM, (V: 147a)):

12 Սիջիստան – Սիջիստան կամ Սիստան: Արևելյան Իրանի մի նահանգ, որը գտնվում է Խորասանից հարավ և Բալուջիստանից հյուսիս: Ներկայումս վարչակա-

նորեն բաժանված է Իրանի և Աֆղանստանի միջև: Արաբական տարբերակը Սիջիստան, ծագում է «Սակերի երկիր» կամ «Սակաստան» անվանումից: (Sistan, C. E. Bosworth, EOI, CD-ROM, (IX: 681b)):

[13] *Զարայ - Զարայ կամ Զիրայ նահանգը Համադանի շրջանն է: Հետագայում խալիֆայության մեջ այս անվամբ նահանգ կար (Իբն ալ-Ասիր, էջ 364):*

[14] *Ահվազ - Քաղաքը գտնվում է Քարուն գետի վրա, Խուզիստանի դաշտավայրում: Սասանյան շրջանում կոչվում էր Հորմուզդ Արդաշիր, իսկ երբ արաբները գրավեցին այն կոչեցին «Սուկ ալ-Ահուազ», այսինքն «Հուզիների կամ Խուզիների շուկա» այն ցեղի անունով, որ ժամանակին այստեղ ապրել էր: (al-Ahwaz, L. Lockhart, EOI, CD-ROM, (I: 305b)):*

[15] *Ֆարս – Պարս բառի արաբացված ձևն է: Ֆարսը արևմուտքից և հարավ-արևմուտքից ողողվում է Պարսից ծոցի ջրերով և սահմանակից է Խուզիստանին: (Fars, L. Lockhart, EOI, CD-ROM, (II: 811a)):*

[16] *Ամր իբն ալ-Աս - Ամր իբն ալ-Աս ալ-Սահմին Մուհամմադի ժամանակակիցն էր և խալիֆայության սկզբնական շրջանի ամենանշանավոր զորավարներից մեկը: Նա պատմության մեջ է մտել, որպես Եգիպտոսի նվաճումն իրականացնող, որը տեղի ունեցավ 640 թվականին: Ամր իբն ալ-Ասը մահացավ 663 թվականին, երբ իննսուն անց էր: (Shorter Enc. of Islam, p. 42):*

[17] *Մաղրիբ - Այսպես են կոչել արաբները Աֆրիկայի այն մասը, որն իր մեջ ընդգրկում է Տրիպոլիտանիան, Թունիսը, Ալժիրը և Մարոկկոն: Մաղրիբը (արևմուտք) օգտագործվում է հակադրելով այն Մաշրիկին (արևելք, Լևանտ): Որոշ մատենագիրներ Մաղրիբ հասկացության մեջ ընդգրկում են նաև Իսպանիան և Սիցիլիան: (al-Maghrib, G. Yver, EOI, CD-ROM, (V: 1183a)):*

[18] *Իֆրիկիա - Մաղրիբի արևելյան մասը: Իֆրիկիա անվանումը ծագում է Provincia Africa անվանումից: Այդպես էր կոչվում Կարթագենի պետության նախկին տարածքը Հռոմեական կայսրության կազմում: Շատ անորոշ են Իֆրիկիայի սահմանները: Երբեմն այն շփոթվել է ողջ Մաղրիբի հետ, կամ դիտարկվել որպես նրանից դուրս մի միավոր: Այն հիմնականում ընդգրկել է Թունիսը, Ալժիրի մի մասը և Լիբիայի զգալի մասը, բայց միշտ կրել է փոփոխություններ: (Ifrikiya, M. Talbi, EOI, CD-ROM, (III: 1047a)):*

[19] *Մամուն - Աբբասյան խալիֆա Աբու-լ-Աբբաս Աբդալլահ ալ-Մամունը (786 – 833) որդին էր Հարուն ալ-Ռաշիդի: 809-813 թվականներին Խորասանի կառավարիչն էր, իսկ 813-ին իր եղբոր՝ Ամինի հետ ներքին պայքարում հաղթանակելուց հետո, բազմեց խալիֆայի գահին: Մամունը հայտնի է որպես գիտությունների հովանավոր: Կողմնակից էր մուտազիլիների ռացիոնալիստական ուսմունքին: Հաջող պատերազմներ է մղել ընդդեմ Բյուզանդիայի: Մահացավ 833-ին Տարսոնում* (Сов. Ист. Энц. т. 9, стр. 19):

[20] *Թարսուս – Տարսոն, քաղաք Կիլիկիայի հարավ-արևմտյան կողմում, Կյուդնոս գետի ափին: (ՀՀՇՏԲ, հ. 5, էջ 59-60):*

[21] *Մուտասիմ - Աբու Իսհակ Մուհամմադ իբն Հարուն ալ-Ռաշիդը իշխեց 833-842 թվականներին: Նա որդին էր Հարուն ալ-Ռաշիդի, ծնված մի ստրկուհուց: Իր եղբոր և նախորդի՝ Մամուն խալիֆայի օրոք, ալ-Մուտասիմը օժտված զորավարի անուն վաստակեց Փոքր Ասիայում կռվելով և ղեկավարական կառավարման փորձ ձեռք բերելով որպես Եգիպտոսի կառավարիչ: Ալ-Մուտասիմի գահակալության օրոք առաջին ռազմական գործողությունները հաջողություն բերեցին Աբբասյաններին: Նախ ճնշվեց Խուռամյանների ապստամբությունը Բաբեկի գլխավորությամբ, ապա անձամբ գլխավորելով զինված ուժերը ալ-Մուտասիմը հաջողությունների հասավ Բյուզանդիայի դեմ պայքարում: Ճնշվեցին նաև մի շարք խռովություններ ու ապստամբություններ խալիֆայության տարբեր մասերում:*

Նա մահացավ Սամառայում 842 թ. հունվարի 5-ին: Նրան փոխարինեց որդին՝ Հարուն ալ-Վասիկը: Մուտասիմը իր մշակութային մակարդակով զիջում էր Մամունին, բայց տաղանդավոր զորավար էր և կարողացավ պահպանել Աբբասյան խալիֆայությունը որպես ուժեղ և միասնական պետություն: